

Apare la 15 a fiă-cărei luni.

TRANSILVANIA

FÓIA ASOCIAȚIUNEI TRANSILVANE PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI
CULTURA POPORULUI ROMÂNŪ.

Nrulŭ 3.

SIBIIŪ, 15 MARTIE 1892.

Anulŭ XXIII.

Cu inimă plină de durere aducem la cunoșcința onoratului nostru publicŭ, că zelosulŭ și meritatulŭ profesorŭ seminarialŭ

Ioanŭ Popescu,

protopresbiterŭ, asesorŭ consistorialŭ, deputatŭ congresualŭ și sinodalŭ, membru corespondentŭ alŭ Academiei române, membru de comitetŭ alŭ AsociaȚiunei transilvane, fostŭ directorŭ alŭ școlei civile de fete, prim-secretarŭ alŭ comitetului AsociaȚiunei și redactorŭ alŭ acestei foi etc.,

după unŭ morbŭ greu, astăđi la 2 óre p. m. a încetatŭ din viaȚă, fiindŭ în etate de 60 ani.

O biografiă a distinsului profesorŭ, pedagogŭ și literatŭ alŭ nostru sperămŭ a poté aduce în numérului următorŭ.

Fiă-i țărana ușórá și memoria binecuvântată!

Sibiiŭ, 3/15 Martiŭ 1892.

RedacȚiunea „Transilvaniei“.

COLCHI, METEREAQUE TURBA.

Aceste cuvinte se cuprindă într'unu versu alu lui Ovidie, și cuvintele se referescă la Dacia înainte de colonizarea Italianilor.

E datorința tuturor scriitorilor popórelor, ca se scruteze tóte, ce se referescă la teritoriile, pe cari locuesă popórele lor. Acele tóte, suntu materiale de geografia, de etnografia, de istoria și de limba popórelor, cari pe acele teritorii au esistatú mai nainte de a fi ocupate de popórele, cari adă trăiescú pe ele.

Acésta datorință o avemú și noi pentru teritoriul, pe care ne aflămú adă. Despre Dacia, din timpul dinainte de colonizarea Romanilor, ba chiar și din timpul lor, nu suntu prea multe date, și nici aceste așa culese și critisate, încatú se putemú stá cu mânilé în peptú și se admirámú lucrările gata ale antecesorilor nostri; ci trebuie ca noi se le scrutámú, pentru-ca se lámurimú geografia și istoria vechiá a țerei și se cercetámú elementele limbice ale popórelor locuitóre înainte de noi.

Aceste scrutări, punéndú la o parte interesul științific pentru geografia, etnografia, istoria și limbile vechi din țeară, după mine suntu de însemnătate și pentru multele întrebări naționale românesce puse de scriitorii străini la ordinea zilei, — între altele, că ore susținut'amú noi numirile de localități ale popórelor anterioare? Și că ore noi, prin aceste putemú se dovedimú continuitatea noastră din minutul aședărei coloniilor romane pe acestú teritoriu?

Mai multe scrieri ale mele țintescú totú la întrebări de natura acésta, — căci trebuie se facemú studiile premergătoare, pentru de a puté respunde odată la tóte.

Dar' vine în urmă și *Traugott Tamm* ¹⁾ și ne spune, că studiul numirilor de localități în Dacia e de mare însemnătate, și că pe acestú teren, viitoriului e susținutú unú câmpú largú de scrutare plinú de rezultate.

¹⁾ Über den Ursprung der Rumänen, Traugott Tamm, Bonna pag. 53, 86 etc.

Adeveratū ; dar câmpulū e pre largū și scrutările sūntū pre grele, — înse cu încetulū se lucrămū. Decī sē revenimū la materiā.

Cuvintele citate: „*Colchi Metereaquē turba*“ se află la Ovidie în cartea a două a Tristelorū (Lib. II. Tristium) Versū 187.

Ultima perpetior medios proiectus in hostes.
 Nec quisquam patria longius exul abest
 Solus ad egressus missus septemplicis Histri,
 Parrhasiae gelido virginis axe premor.
 Iazyges et „*Colchi Metereaque turba*“, Getaeque
 Danubii mediis vix prohibentur aquis. Pe romănesce :

Aruncatū în mijloculū inamicilorū, suferū cele din urmă ; și nici unū exulatū nu e mai de lungū absinte de patria sa. Singurū (sūntū) trāmisū la eșirea Istrului (Dunăre) cu șapte gurī, sūntū apēsātū (suferū) de osia gerōsā a virginei parhasice. Iazygii și *Colchii*, și *turma Meterea* și Geții abea se oprescū prin apele dela mijlocū ale Dunării.

Se vedemū, pe ce timpū și de unde a scrisū Ovidie ?

Ovidie Nasone Publice, poetū renumitū romanū, s'a născutū la anulū 43 ante de Christosū în Sulmo, din țeră Pelingilorū (dela Latium spre nordū resăritū), și pentru învățatură a venitū la Roma. După o călătorie în Grecia și în Asia a întratū în oficiū de statū, dar avēndū aplecare cătră poesiă, s'a retrasū din oficiū și în Roma a petrecutū o vieță pentru arte și pentru plăceri sociale ; și deși Ovidie, prin a treia căsătorie a sa erā în relațiuni amicabile cu împăratulū Augustū, acesta totuși la anulū 9 după Christosū l'a esilatū la Tomi, unū orașū lângă Marea-negră, în țerișóra odată Scythia mică, sub Romanī partea estremă din Mesia inferioare, ađi Dobrugia. Ací a muritū Ovidie în anulū alū 8-lea alū esiliului, adecă alū 17-lea după Christosū. În esiliū, între altele, a scrisū elegii sub titlulū de Tristia (de cele triste, poesiī de plāngerī pentru sórtea sa) în cinci cărți.

Astfelū Ovidie a scrisū înainte de 17 după Christosū ; și fiind că colonisarea Romanilorū a fostū pe la 106 după Christosū, a scrisū cu 89 ani înainte de colonisare. Pe timpulū

colonisărei în drépta Dunărei eră Mesia (ađi Serbia, Bulgaria și Dobrugia), eară de a stânga Dunărei era Dacia, — și anume pe teritoriul de ađi alú României dela Dunăre, se amintesc Geții, pre carí și Ovidie 'i anumesce. Aceste pentru orientare în materia temeí.

Celú ce scrutéză, trebuie să cerceteze, óre altulú scrutat'a acéstă temă?

Dlú Hașdeú în „Istoria critică a Românilorú“ pag. 278 a supusú studiilorú sale critice: Meterea turba și Colchi. Dlú Hașdeú a scrutatú acéstă materiă cu multă diligență și după alți auctori, dar' rezultatele studiilorú sale critice se risipescú, fără de a se puté susținé vr'o valóre a lorú. Pentru acésta, și ca se cuprindemú pe deplinú tema arétată, voiú împărtăși mai nainte studiele dlui Hașdeú.

Dlú Hașdeú începe: „În aceste câte-va cuvinte sântú cuprinse *doué grele enigme*:

I-iú, ce să fiă: *Meterea*? Apói citéză 4 păreri dela 4 autori, carí și-aú datú părerea asupra cuvântului *Meterea*.

1-ia. Prin Meterea se înțelege o urbe în regiunea superioră a Nistrului, adecă pe carea Ptolomeiú o numesce: Maetonium. (Ovidius edit. Lemaire, Paris 1822 pag. 69). Dlú Hașdeú đice: „Acésta primă ipotesă este de totú puerilă, căci după numele unui problematicú orașú, fără de nici o însemnătate, care nici acela nu este Metereum, ci Maetonium, nu se putea đice *regna*, nici chiar *turba*.

2-a. Meterea este o corupțiune în locú de Neurea, referindu-se la Neurii, poporú sciticú, cam din Galiția actuală. (Totú acolo) dlú Hașdeú đice: A dóua ipotesă nu aduce în sprijinulú său nici macarú o plausibilitate paleografică, de óre-ce Neurea, orí-cum se fiă fostú în manuscrise, cu greu se prefăcea în Meterea.

3-a. Meterea după Katancsich vine din greca: *apó tou metachomai*, însemnândú *glóte vagabunde*. (Katancsich de

Istro pag. 114). Dlŭ Haşdeu űice: Opiniunea lui K. nu se impacă cu Ovidie poetulŭ, depingându ca vagabunde tóte popórele űermului nordicŭ alŭ Dunărei, încátŭ nu putea se cualifice numai pe unulŭ din ele, űi apoi fără a ne spune, pe care anume.

4-a. Meterea după Zamoscius derivă din greculŭ : *μετωρειος*, adecă: trans-montanŭ, indicându într'unŭ modŭ generalŭ *tóte ginűile de peste Carpaűi*. (Zamoscius *Analecta lapidum* în Dacia, Patavii 1593 pag. 60). Dlŭ Haşdeu űice: „Singura ipotesă seriósă e a lui Zamoscius. Ea ofere mai multe condiűiuni de admissibilitate. O espresiune atátŭ de vagă, ca *meterea turba* séu *meterea regna* (regate!) nu se póte aplicá la o regiune apropiatá de reşedinűa lui Ovidie, carele în priuinűa űerilorŭ învecinate întrebuiűeză nisce terminűi concreűi: Coralii, Bessii, Scitii, Sarmatii etc. „Admitându modulŭ de a interpreta alŭ lui Zamoscius, se nasce întrebarea: De-ce óre poetulŭ a pusŭ *Meterea*, în locŭ de *Metorea*, după cum ar urmá se fiá transcrisŭ din *metoreios*? Totulŭ se esplică prin esiginűa de prosodiá, cáci în versulŭ de mai susŭ űi trebuia o vocală scurtá, pe când în vorbe grece, *o* űi chiar *a* în compeiűiune fiindŭ a se lungi în omega, ca în *metonymia*, *akroreia* etc. În acestŭ chipŭ, tóte celelalte nume găsindu-űi aplicaűiunea în Zona danubiană űi cea muntósă, *meterea turba* remâne, fórte naturalŭ, pe seama *trans-montanilorŭ*, completându tabletulŭ űi justificându ipotesa lui Zamoscius.

Aceste dară le grăi dlŭ Haşdeu, ca părerea sa.

Eu mai ántáiŭ de tóte se desbatŭ cuvântulŭ *turba* (din care avemŭ: turma) űi se cautŭ chiar în Ovidie, óre elŭ mai folosesce undeva cuvântulŭ *turba*, űi în ce înűelesŭ; pentrucă Ovidie ne póte spune mai lámuritŭ, ce a înűelesŭ sub *turba*?

a) *Turba doctorum* Nasonem (Ovidium) novit. Adecă *turma invēűaűilorŭ* cunosce pe Nasone (Ovidie). Liber II. Tristium, versŭ 119.

b) *Vulgus adest scythicum, braccataque turba Getarum*. Adecă: Poporū sciticū e aci, și *turma inciorecită* (înnădrăgită a Geților. *Tristium Lib. IV, cânteculū 6, versū 47.*

c) *Vix ope castelli defendimus, et tamen intus mixta fac Graecis barbara turba metum.* Adecă: Abia ne apărămū c ajutoriulū castelului (întăritū), și totuși înlăuntru (în castell) *turma barbara*, amestecată cu greci, ne face frică. *Tristium lib. V, elegia 10, versū 27.*

d) *Cur unquam Colchi Magnetida vidimus Argon, turbaque Phasiacam Graia bibistis aquam.* Adecă: Pentru-ce noi Colchiī privirămū cândva Argo (luntrea) magnetica (din Magnesia din Thessalia), și *turma graică* pentru-ce beți apa din riulū Phasis. *Heroides lib. XII. epistola a 12, versū 9.*

Astfelū dară: *turma învățaților, turma Geților, turma barbară și turma graică* ²⁾. Din aceste se vede, că *turba* însemnă: turmă, cioporū, mulțime și nu regna (crăimī); mai departe din *turma graică*, seū a poporului graică, alū Grailorū și din *turma Geților* se vede, că *turba* din „*Metereaque turba*“ se referesce la unū poporū Metereu, seū alū *Metereilorū*.

Alexandru Berg a tradusū *Tristele* lui Ovidie pe limba nemțescă și în usulū gimnasielorū și alū lumēi culte. Versurile citate le traduce astfelū: *Geten und Colchier hält, und Iazyger und Metereer kaum des Danubiusstroms reissende Fluth von mir ab.* Apoi și în notă constatéză poporulū *Metereilorū* în Dacia ³⁾.

Metoreios (μετωρειος) ca cuvântū grecescū nici nu a esistatū la scriitorii vechi greci (veđi *Griechisch-Deutsches Wörterbuch*

¹⁾ *Bracca*, latinesce cióreci seū nădragi scurți; *braccatus*, celū cu cióreci scurți; *Hosen nemț.* Cicero epist. XV ad M. Varronem: *Nunc vero etiam braccatis et transalpinis nationibus.* Gallia transalpina s'a numitū și *braccata*, pentru-că Gallii seū Celți purtaū cióreci scurți.

²⁾ Graioi, unū poporū păonic; Graia orașū în Bœtia. Adjectivū: *graikos*, adecă Greci, — cei ce erau cu luntrea: Argo.

³⁾ Grig. G. Tocilescu în *Dacia înainte de Romanī* pag. 420, asemenea în locū de *Meterea turba*, numesce poporulū: *Meterei.*

de Val. Chr. Fr. Rost). La greci există prepozițiunea: meta, ce înseamnă: *intra* (între serviile mele), în mijlocul (familiei mele); după (40 de ani), după (cineva a merge); după (George cel mai frumos), etc., dar nu are înțelesul de: *trans* latinesc. La Greci există *ὄρος*, deal, munte, adiectiv: *ὄρειος*, dar' am întrebătu pe un profesor de limba grecă, cu puțință e de a se forma din aceste: *metoreios* (cu omega) și a răspuns, că ba!

Dar din Ovidie se vede apriat, că el nu vorbește despre popoarele de *dincolo de Carpați* (din Ardél): *transmontani* înseamnă: de dincolo de munți, — de preste munți; până-ce *Metereii* au locuit delă Carpați spre amede, cătră Dunăre, căci și *Metereii nu puteau fi opriti de apele Dunării*. Dlu Hașdeu însu pune comănacul istoriei sale critice, când află smintă în cuvântul *Meterea*, când face pe Ovidie stricătoria de cuvântul *Metoreios*, schimbându pe o în e, numai ca se-și facă metru său silabă scurtă. Despre așa ceva Ovidie ar mai pute scrie un „*Liber Tristium*“.

E întrebarea de frunte acum, că Românii susținut'au cuvântul, numele *Meterea*, ce Ovidie 'lă amintese înainte de anul 17-lea după Christos?

L'au susținut!

Dar mai nainte se analizăm filologice numele: *Meterea*.

Met e o rădecină derivată din rădecina originală: *mad*. Ce înțeles are rădecina originală, acela 'lă are și cea derivată. La Celți, adică Gallii, madh, și math înseamnă: a) del, munte, colnic, dalmă, b) madh, math, mat, maith înseamnă: nalt, mare, puternic; c) mad, maid, math, maith înseamnă și câmp de lucru, pământ de agru, — deci și șes. Vocala *a* din *mad* se schimbă în alte vocale, de aci aflăm formele: *Mad*, *med*, *mid*, *mod*, *mud*, *myd*. D din *mad* trece în *t*, *s*, *z*, și de aci alte forme în: *mat*, *mas*, *maz*, *met*, *mes*, *mez*, etc., toate cu același înțeles.

Er din *Met-er* purcede din *ar*, ce la începutul numelui de regulă înseamnă: del, munte, colnic, dalmă, — eară în

alū doilea locū arū însemna: naltū, mare; ar trece în forme: er, ir, or, ur, totū cu acelu înțelesū. Dar ar, er, ir, or, ur însemnă și terenū, ținutū, — apoi locū; acestū ar cu celelalte forme se schimbă în: ra, re, ri, ro, ru, deosebī cu înțelesulū de: locū, terenū, ținutū. În acestū modū: met-er însemnă: delū naltū, munte mare; delū-locū; naltū-locu, — și aci deosebi: *delū naltū, munte mare*. Terenulū, pe care aū locuitū Metereī, s'a pututū chiema: Met-er-a. *Ea* din Meter-*ea* la Ovidie e formă de adiectivū femininū, e sufixū latinū; forma masculină e: eus, decī *Meter-eus*. Din Roma aflămū formele Rom-*ea* și Rom-*eus*. Din forma Meter-*ea* a urmatū, ca numele poporului sē se formeze: Meter-*eus*, dar nu urmēză, că poporul a avutū numele in *eus*, ci decă s'ar fi susținutū numele în formă de substantivū sēu de nume propriū, ar fi pututū fi după greciă și Meter-*os*, după latiniă și Meter-*us* și astfeliū în pluralū latinesce: Met-*er-i*.

Mad și tōte rădēcīnile derivate pentru limba comună mai aū și alte înțelese, și s'ar putea scrie unū studiū ca din rădęcina *cac* (veđi „Transilvania“ 1891 Nr. 4 etc.), dar nu e locū, nici de lipsă a trece prin tōte înțelesele, — pentru acēsta me reținū numai la înțelesele desemnate mai sus sub *a* și *b*, adecă la delū, munte; naltū, mare.

Acuma sē luămū în mână „Dicționarulū topograficū și statisticū alū Romāniei, publicatū de Dimitrie Frunđescu, și se căutāmū la numele de localitāți cu rădecina derivatā: *met*, și vomū aflā:

Meterie, pichetū de graniță despre Temișiana în județulū Mehedinți, plaiulū Cloșanū. Pichetele de regulă sūntū pe înălțimi de deluri, de munți. Mehedințulū însuși e unū prejurū cu deluri și cu munți; *ie* din Meterie însemnă; locū, terenū; p. e. cāmp-*ia*, bereriă, lemnăria, și suficsulū ia în numele țerilorū p. e. Roman-*ia*, Ital-*ia*, Franc-*ia* asemenea însemnă: terenū, ținutū locū, decī mai bine: Meter-*ia*, decātū: Meter-*ie*.

Meterez munte în județulū Dumbovița; ez e identicū cu sufixulū as respective az din Cauc-*az* și es însemnă: terenū,

prejură, ținută, decî Meteres după literă : Munte-nalt-ținută, adecă : prejudură de munte naltă. Acestă ez procede din *ad*, trecendă prin at (Car-p-at) prin as (Cauc as) în az, ieră *ad* se schimbă în da, ta, sa, za, totă cu înțelesă de : locă, terenă, prejudură ¹⁾.

Metodica, munte în județulă Neamțului la nordulă mă-năstirii Bistriței. Nu e dela cuvântulă : metodă (de școlă) și metodica, ci din met și ad respective : Mad-ad, — terenă de delă ; ic e celtică și însémă : locă.

Dr. At. Marienescu.

(Va urmă).

RHAETO-ROMANII,

originea și elementele limbei loră.

(Urmare).

Teritoriulă, ocupată de ună astfelă de poporă puternică, cumă eraă Raetienă vechă, trebuie se fiă avută la începutulă dominațiunei loră o estensiune destulă de mare, care însă din cauza resbóieloră și a invasiuniloră naționalitățiloră străine se micșora totă mai multă ; prin însemnătatea crescendă și înaintarea neîmpedcată a limbiloră învecinate se redusese în fine teritoriulă limbei raetice la o estensiune de totă neînsemnată. Cândva se vorbea acestă idiomă pe timpulă estensiunei sale mai mare nu numai în Rhaetia propriă (*Rhaetia prima*), ci și mai departe spre nordă în Vindelicia (*Rhaetia secunda*). În Rhaetia primă se pare apoi, a se fi lățită limba rhaetică romană din timpurile cele mai vechi până la formațiunea ei mai recente spre sud-ost preste marginile vechi geografice ale țerei ; căci dialectulă dela Friaulă (furlano) arată o asemenare fórte mare cu dialectele ostraetice din văile tirolice.

¹⁾ Meteresă după Glos. Ac. Rne în limba comună a noastră însémă în-tăritură, zidă, opă de aperare, adecă : cetate. Munțilă insiși sântă locă de apărare. La Nemțilă Burg (cetate) stă în relațiune cu Berg, delă.

Partea cea mai romantică, mai lată, mai selbatică prin munții sei acoperiți cu ghieturile sempiterne, prin plaiele Alpilor și ale văilor înalte formeză frumoasă și marea patriă a Rhaetilor liberi. Spre mătădi aparțineau lor locurile italice superioare mai cu totul, spre confiniul nordvestic lacul Bodensee cu tătă împregiurimea lui; spre sudvest se întindea Rhaetia până departe în lăuntru preste isvórele *Rhonei*. *Rhenus*, *Licus* și *Aenus*, din cari celú din urmă forma în cursulú seu mai înjosú marginea nord-ostică, erau pre lângă riulú *Athesis* fluviile cele mai însemnate ale țerei, și afară de *Brigantia* înfloriau în *Rhaetia* orașele *Clavenna* și *Tridentium* spre sud, apoi spre nord-ostú în cursulú de mijlocú alú riulú *Aenus Veldidena*, astădi unú suburbiú în *Eniponte*, mai frumosú însé înfloria orașulú principalú *Curia*, unde și după cucerirea țerei reședea locotenentele romanú.

Pe lângă marea reducere a teritoriulú de astădi alú limbei raeto-romane se mai departe acésta în sine în numeroase dialecte, și anume:

a) în dialectulú *romaunscú*, care se vorbește în cantonulú Grișun (*Graubünden*) cu unú sunetú aspru și puternicú, îm-muiatú înse de multeorí prin o fină întrebuințare de diftongí; acestú dialectú se mai subîmparte încă în dialectulú *sursilvanú*, carele se vorbește mai curatú în Mustér séú *Dissentis*, și celú *subsilvanú*, cu unú teritoriú mai îngustú, și întrebuințatú numai în gura poporului.

b) dialectulú *ladin* séú *engiadin*, usitatú în améndoué văile *Engiadinului*. Acestú dialectú esceléză prin o espresiune mai móle și mai plăcută din cauza multelorú vocale deschise și diftongí, posede în proporțiuní cea mai mare perfecțiune a construcției limbistice, o literatură bogată și o puternică aspirațiune spre modernisarea stilului. Și acestú dialectú se subîmparte încă în ladina *superióră* și *inferióră*.

c) dialectulú *raeto-tiroles* saú *ostladin* aparține unú teritoriú restrinsú și întreruptú prin idiomulú germanú, care-lú departe în mai multe grupurí séú insule limbistice; aici fi-

guréză dialectul *gardinens* ca celū mai importantū, avēndū pre lângă sine și variantele de prin singuraticile vāi și comune; în fine mai amintimū și

d) dialectul *furlan*, alū căruī centru e orașulū Udine și se află în relațiunī de aprópe cu limbagiulū din Gardena și celū vestladin, și se póte deci privi ca unū dialectū lateralū alū limbei neo-raetice.

Este o aparință cunoscută, că popórele muntene sūntū pētrunse de o iubire multū mai adēncă pentru patria lorū și că-și apēră posesiunea neatárnată cu mai multă tenăcitate, decâtū locuitorī țerilorū șese. Bascii și Valisiī, carī popóre amēndouē și-au pēstratū totū atātū de bine limba lorū, ne potū servi ca doveđi totū atātū de nimerite, ca și Elvețienī pe timpulū lui Cesarū și cantónele confederate libere ale Elveției în evulū mediu. Totū astfelū erau și Raetienī dela începutulū cunoșcinței asupra lorū până în timpurile presente. Cronistulū ladin Otto Aporta amintesce în „*Chronica rhaetica*“ a sa, că Tusciī, așeđați cândva între Alpi și Po, înainte de-a stīrpi poporulū celticū primitivū după fugirea lorū în munții nordici, aveaū mai mare gloriă decâtū Romaniī și celelalte popóre ale Italiei. Acéstă gloriă și-au sciut'o ei păstra și atunci, cândū numele raeticū se transmută asupra lorū și se continuă acuma de dēnșii ca Raetienī vechi; ba ce e mai multū, poetī și istoriciī romanī ai epocii de aurū ne spunū destulū de respicatū, că Etruscī Alpensi erau spaima împregiurimei, și că a-ī fi învinsū, arū fi fostū o fericire totū atātū de rară, câtū și de învidiată a ducilorū Romei.

Istoria Raeto-Romanilorū e plină de lupte glorióse, de exemple ale unei bravurī neresistibile, de puterea și tăria simțemintelorū, de patriotismū și perspicitatea lorū, de o viuă aspirațiune la o cultură spirituală, de virtuți, ospitalitate, credință și pietate nobilă pentru totū, ce e sfântū pentru fie-care omū; aceste calități împreunate cu patriotismulū generalū formaū totodată acea puternică legătură, care, pre lângă tóte desbinările lorū temporale, nu lăsă popórele raetice a perde în

timpuri critice din vedere, că ei toți la olaltă formaū un poporū întregū de o origine comuna străveche. Astfelū s puneaū ei umērū la umērū în contra fiă-cărei usurpațiunii s omnipotențe străine cu o fidelitate frățescă nealterabilă în timpuri de periclu și de mórte. Diferitele confederațiunii, cari se înființaū în Raetia cătră finea evului mediū, întăriaū încă și mai multū consciința unității lorū naționale. Adeveratū că ei nu aveaū poeții lorū, cari s fiă glorificatū întreprinderile eroice ale Raetilorū, precumū se întēplă acēsta într'o mesurā atātū de bogatā din partea confederațiilor elvețieni. Cū dreptū cuvēntū însē se pōte compara Adam dela Cāmuesch cu Guilemo Tell și Chaldar cu Melchthal; dar nici Winkelriedulū lorū nu lipsesce în istoria lorū, carele prin mórtea sa eroicā aū sciutū se stabilēscā libertatea căștigatā a țerei sale pentru eternitate; ear' cātū timpū Raeto-Romaniū 'și vorū aduce aminte de epocele gloriōse ale Grișunului, va remānea neuitatū numele eroulū raeticū Benedictus Fontana, carele în bătălia sângerōsă pe câmpiile Malsei (1499), rănitū de mórte, încā conduse pe ai sei în contra rēndurilorū austriace și spre învingere gloriōsă.

Generațiunile următōre n'au remasū nici cândū nedemne de strămoșii lorū. La anulū 1475 le juraserā Tirolienii, cari aparțineau casei austriace, că după cucerirea Engiadinei nu vorū cruța acolo nici o găină, de unde apoi: resboiulū găinelorū (Hennenkrieg), ér' în resboiulū celū din urmă cu Austria cătră finea seclului alū 15-lea și-aū aflatū aprōpe la 20000 Raetieni și Germani pe câmpiile de luptā dela Frastent, Malc etc. o mórte eroicā, apoi în seclulū alū 16-lea și alū 17-lea erau lupte crâncene pentru Velteinelū, care aparținea mai nainte ducatulū milanes, și în fine se cucerise de eroii Raetieni. Bogate în exemple de unū eroism neînvingibilū alū confederațiilorū retieni sântū luptele dela anulū 1622, cândū țeraniū raetieni atacaū castrele fortificate, neavēndū alte arme decātū bastōnele lorū țerānesci, și numele campoducelū Ioanū de Travers „*l'eroe d'fier in chappa apostolica*“, apoi a multū

defaimatului conducător general George Jenacî voru remânea pururea scrise cu litere de aurû în istoria acestei țeri frumöse.

Virtuțile lorü severe, apoi respectulü pentru totü, ce era sfântü părinților lorü, le păstrară în văile lorü singuratice și închise de lumea cealaltă, tipulü lorü anticü și patriarchalü, care caracterisază încă din timpuri îndepărtate acésta mică națiune. Totdeuna consci de unitatea lorü, mândri de însemnătatea lorü ca gintă separată romană 'și apëraü cu tótă rezoluțiunea indepentința și autonomia lorü până la alipirea lorü cătră Elveția liberă.

Călëtorindü prin ținuturile acestui poporü vigorosü, ne impresionéză într'unü modü prea plăcutü firea deschisă și prevenitoare a Raetienilorü culti; deja prin numirile lorü vechi romane ne simțimü óre-cum transmutați în epocele străvechi ale colonisărei acestei țeri prin familiile Valeriilorü, Curiatilorü, Flacilorü și Grachilorü etc., din vechiulü Latiü; totü astfel ne cuprinde unü simțemëntü curiosü, când trecemü prin orașe, sate și catune cu numele vechi ale epocelorü clasice romane; ear' urcându-ne însusü prin văile înalte, prin păduri și munți până susü în regiunea înghețată, vomü afla acolo unü poporü munténü vigorosü, ce e dreptü, cam selbătăcitü ca munții lorü cei nalți și încrestați, însë nesticatü, ușorü ca capriorele, rezolutü și voiosü, dar totü odată și glumețü. Deși toți frați de o viță, totuși nu lipsescü nici la dênșii numirile de batjocură reciprocă; astfelü sursilvanulü ñise despre Engiadina superiöra, ca e: terra putara, adecă țera mămăligei, pentru-că scie, că acolo se mână cu preferința puetu in gramma, adecă päsatulü cu smântână; apoi pe ladinii ceialalți îi numescü: „ils panpaulisers“, mânătorü de pâne de grâu; din contră trebuie atâtü sur-cât și subsilvanii se sufere dela ladinü caracteristica de batjocura schalauers-da cshell' auaital da quella acqua, rom. de acea apă, va se ñică beutoriü (saü locuitoriü de lângă) apa *Rinuluș*, în opoșiune cu ladinii din ținutulü Enuluș. Din fericire însë putemü ñice, că la aceste batjocuri se reducü tóte frecările între aceste două neamuri ale unui poporü bravü

și încă necorupt. Cu atât mai mult ne surprinde ospitalitatea lor nemărginită, apoi prevenirea și încrederea lor într'adeveră copilărescă față de streini. Chiar și în bătălie obicnueaș Ladiniș a saluta pe inamicul lor cu cuvintele: „bun an, signur!“ Altmintrelea se salută între sine de regulă cu „Dieu 's allegra“ „Dșeu se ve bucare“, apoi salutarea de despărțire „Sté con Dieu!“ „Remâneți cu Dșeu! séu și „Anslasch cun Dieu!“ „Lăsaține cu Dșeu!“ séu: „Dieu 's cuzzanitae guarainta!“ „Dșeu se ve țină și se ve scutésca!“ Aflându omenș la lucru, 'i salută Romanul raetic cu întrebarea: „Esses huslis? sânteți casnici? Décă vorbescă doș laolaltă, alș treilea apropiindu-se de dinșii 'i salută cu întrebarea: „Gnits bein parina? séu în Eugiadina: „Vegnits bein parșna?“ — Veniți, ajungeți la o părere? (sânteți de acord?). Curiósă e salutarea la anul nou în casă, decă respectivul se astéptă la unș cadou de anul nou; în Romanscha: „Bien ghibien an, deit biamann!“ buna țiuă, bun an, dați-mi frumosă la mână! (biamaunbi a maunoital, bell' alla mann); în Engiadina sup., „Bun di, bun ann, il biman! in Eng. infer.: Bun di, bun ann, de'm da buman: Aceste gratulări sântă așa de obicnuite, încătă chiar anul nou l'numescă de-a dreptul biamann (lad. būman).

(Va urmă).

P. Broșténũ.

TEXTE MACEDO-ROMÂNE.

În Nr. 1 alș acestei foș s'a publicatș sub titlul de mai sus o colecțiune de basme, poesii populare, fragmente de Gramatică și unș Glosarș alș dialectului macedo-românũ. Scrierea este una din cele remase după regretatul Dr. *M. G. Obdenarũ*, repositatș la anul 1885, care, precumș s'a amintitș acolo, a lăsatș Academiei române totă averea sea în valóre 1/2 milionũ lei și împreună cu aceea și prețioșele sale manuscrise, și astfel s'a făcutș unul din fondatorii Academiei. Cu dreptul dar acésta s'a îngrijitș, a da publicității opera în cestiune, ear cu edarea și tipărirea ei s'a însărcinatș membrulș corespondentș alș Academiei profesorulș I Bianũ.

Nu este problema acestor şiruri, a face critica scrierei în cestiune, căci la acesta s'ar recere o cunoşcinţă cu multă mai specială a dialectului macedo-român, şi nici chiar a face o recensiuie mai detaiată a aceleia. Mi-amu ținutū însē de plăcută datorinţă, a chiema atenţiunea publicului nostru cetitorū, şi în specialū a literaţilor nostri de dincóce asupra acestei opere, ce ne face mai de aprópe cunoscuţi cu limba şi literatura fraţilor nostri din Macedonia, cari şi nóue cestorū de dincóce de Dunăre şi chiar de Carpaţi ni-au datū atâţi bărbaţi distinşi şi preameritaţi pentru poporul nostru.

Nu de multū „Tribuna“ de aici a adusū în foişa sa o critică făcută acestei scrieri din partea Dluī G. Murnu, care se dēclară desilusionatū în aseptările sale faţă cu această operă, ce n'ar aduce făr' produse de tóte ڃilele din spiritulū poporului macedo-român. Dar precumū amū atinsū mai susū, nu critica este tendinţa şirurilor presente, ci în generalū notificarea acestei scrieri, chieamată şi ea a sporī legăturile nóstre de origine, limbă şi literatură cu fraţii de dincolo de Balcani. Adevēratū, că posesiile populare publicate aici nu tóte se avēntă la sfere mai înalte, şi remâne ca scrutătorii mai de curēndū aī literaturēi macedo-române se ne dea mărgele şi mai alese dintr'ēnsa; dar cele dóue povestī, ce ni le comunică Obedenarū: Amirōu-lū cu ڃina Amiróniā a ڃinilorū (Īmpēratulū cu ڃina Impērătēsā a ڃinelorū) şi: Picurar-lu Perpiliţa cu Muşata a Loc-lui (Pecurarulū Prepeliţa cu frumósa pământului), sūntū atātū de frumóse, în limbă şi 'n idei, încātū la cetirea lorū pare-că ne vedemū transportaţi în epoca lui Omerū.

Gramatica dialectului macedo-român în fondū ne arētă totū formele dialectului dunăreanū sēu carpatinū; la substantivū terminaţiunea nóstră *ulū* o aflāmū fără u legătoriū, ca lu: picurar-lu, om-lu, în femininū, ca şi la noi, în a şi e: cērba (cerbă, cerbóicā), calle (cale), padure. La adiectivū asemenea puţină diferinţă: serman, sermani, mult, multa etc. La pronume, pe lângă forma: eu, tu, aflāmū formele: mine, tine; eū sēu mine am, tine aī etc., dupăcum şi noi cei de dincóce

folosimă la comparare formele: mine, tine d. e. mai mare decât *mine*, mai bună decât *tine*. Cele mai mari deosebiri le aflăm la verbă, cu toate că e de regretat, că nu ni se dau paradigme complete despre toate patru conjugățiunile, apoi despre verbele impersonale și irregulare, ci conjugarea verbelor: avere, hire, fire, giurare, durmire, vidare, dăcere, dare, venire, vrere, făcere, stringere, stringere, în fine a verbelor în-eđă, toate după forma de scriere folosită de Obedenarū. Ca exemple însemnăm numai trecutul simplu și compus delă verbulă avère:

<i>Mac.</i>	<i>Dun.</i>	<i>Mac.</i>	<i>Dun.</i>
Avuī	Avui	Am avută	Amū avutū
Avuși	Avuși	Ai avută	Ai avutū
Avū	Avū	Are avută	A avutū
Avumū	Avurămū	Avemū avută	Amū avutū
Avutū	Avurași	Aveți avută	Ai avutū
Avură	Avură	Aū (avū) avută	Aū avutū.

E de însemnat, că multe din formele păstrate în dialectulă macedonēnū în celū dunārēnū nu se află, d. e. în conjunctiv: *cară sē aveam, se aveamū avută, se eră se am, decă aveamū etc.*, imperativul: *Sē ai, las' sē aibă, sē aveți, las' sē aibă.*

La verbulă hire (a fi) aflăm formele presentului: *escu, séu hiu, estī, este, himū, hiți, sūntū séu sūntū*, — precum în dialectulă dunāreanū credū că foarte rarū se vorū mai află în alte părți, decât la margineniī nostri din ținutulă Sibiiului: *Eū escū totū acasă.*

Cătū pentru formele gramaticale, acelea dar convinū mare parte cu ale dialectului dunāreanū, și vorū conveni totū mai multū, cu cătū dialectulă macedoneanū se va pune pe base mai solide gramaticale, va elimină din scriere formele vulgare de *nī* și *nī* = ital. *gn*, etc. cari și în dialectulă vulgarū dunārēnū se gădescū: *ghin* în locū de *din*, *ghela* în locū de *dela*, *fratche* în locū de *frate* etc., forme provinciale, cari limba literară îndată delă începutū le a înlocuitū cu formele limbei latine culte: *me, ne, te* etc.

Dar deosebirea cea mai mare între cele două dialecte române o face fondulă de cuvinte, care în dialectulă dunāreanū în generalū e mai romanū, pe când celū macedoneanū e foarte amestecatū cu terminī grecesci și turcesci. Precum

însă dialectulă dunăreană cu câtă e mai vechiu, cu atăta e mai aprăpe de latina, totă așa e mai aprăpe și de celă macedoneană. Psaltirea Scheiană dela 1482 e multă mai aprăpe de limba latină (ce, astăđi ci, mene, astăđi mine; e (et), astăđi și, mente, astăđi minte etc.) și de dialectulă macedoneană; ruga-iu me, la noi ruga-me-voiă, hi-va, la noi fi-va; giudecă, la noi judecă etc. Cu tóte acestea se află astăđi încă în dialectulă macedoneană multăime de cuvinte latine, cari dialectulă dunăreană și de le-a avută cândva, dar astăđi aprăpe nu le mai are. Facemă se urmeze câteva:

<i>Maced.</i>	<i>Dunăř.</i>	<i>Latin.</i>
anghelă	ângeră	angelus
aușă	betrână, moșă,	avus
aura	vântuleță	aura
bóce	voce, glasă,	vox, vocis
cupie	turmă	copia
dimandare	poruncire	demandare
giacere	zacere	jacere
hievră	friguri	febris
îvesti	îmbrăcă	investire
lare	spelă	lavare
liertare	iertare	liberari
men	lună (de ăile)	mensis
mulliere	muiere	mulier
nată	copilă (și nată)	natus
óra	óra	hora
preclimare	polecři	proclamare
vânăt	deșertă	vanus
vinghiți	dóuedeci	viginti
vomere	versa	vomere.

Dar se nu abusămă de indulgința cetitorulăi nostru; ci pentru a-ă da ună mică tabloă ală limbei frațiloră nostri dela Emă, reproducemă din poesiile poporale citate mai susă dóue, cari precumă dovedesce sororia celoră dóue dialecte române, așa arătă și identitatea originei, și până la o epocă óre-care identitatea istoriei, a credinței, a tradițiunei celoră dóue ramări ale unăi poporă. Căci, mutatis mutandis, și poesióra despre mielă, și legenda despre facerea podulăi preste Narta, sântă în fond una cu cele ce viuéză în gura poporulăi nostru dela Dunăre și Carpați despre mielă și despre zidirea bisericei dela Curtea de Argeșă. Eată-le!

I. Féta cu miellul.

- Iu 'mî eraî, laî miellu a mieû?
Cõ ieû mi luõ dor-lu a tẽû.
- Tu vulógã, Dómnã a mea,
Çi 'î ca tineréta a ta!
- Çi 'mî făceaî, laî miellu a mieû,
Tótã diûa, fõr di ieû?
- Îmî pãsceam, lé Dómnã a mea,
Ş' mintea la tine 'mî erã.
- Çi 'mî pãsceaî, laî miellu a mieû?
Spuni'mî ca sã sciû şi ieû.
- Iérbã vérde Dómnã a mea,
Çi 'î crehtë ca faça a ta.
- Çi 'mî beuşı, laî miellu a mieû?
Dî'mî şi a mia, puî-lu a mieû!
- Apã aréçe, Dómnã a mea,
Çi luça ca mastea a ta.
- Cae 'mî ti bãttù, miellu a mieû,
Di 'mî plãngeaî şi te avdeam ieû?
- Picurar-lu, Dómnã a mea,
Pri inatea'ti, castilea!..

II. Cântic-lu a punti-liei de Narta.

'Şi erã treî masturî lãvdaţi;
S'amintrei-lli 'şi erã fraţi,
Pi măsturie multu 'nveţaţi;
Ş'amintrei-lli erã 'nsuraţi.
Di multu masturî çî erã,
La toţi numa lã s'avdeã.
Câte lucre grélle erã,
Iellî putea di le adãrà.

Un om vinne di'lli ellimã,
C'amirõu-lu lã strigã.
Şi închisirã dipre-unã,
Tutã nóptea innã pi lunã.
L'amirõu-lu se 'ncellinarã,
Ş' cu dor mare lu 'ntribarã:
— „Çi ursesci di la noi?
„Noi himũ ómenî sclavhî a tẽi!“
— „Ieû am avditã ti voi
„Cõ hiţi masturî multũ arõi.
„Di la mine çî căftaţi,
„Punte 'n Narta s'mî adãraţi?
„Ma s' nu puteţi s'ua adãraţi,
„Sã sciţi cõ vhiî n'ascãpaţi“.

Féta cu mielul*).

- Unde 'mă erai, bietu-le miel al meu?
Că (pe) mine me luă dorul de tine.
- În livede, Dómna mea,
Care este ca tinerețea ta!
- Ce făceaă acolo, bietu-le miel al meu,
Tótă diua, fôra de mine?
- Pásceam, o Dómna mea,
Și mintea la tine 'mă eră.
- Ce pásceaă acolo, bietu-le miel al meu
Spune'mă ca să știu și eu.
- Iérbă verde, Dómna mea,
Care este fragedă ca fața ta.
- Ce béuși acolo, bietu-le miel al meu?
Spune'mă și mie, puiul meu!
- Apă rece, Dómna mea,
Care lucia ca figura ta.
- Cine mi te bătu, miellul meu,
De 'mă plângeai și te auđiam eu?
- Păstorulă, Dómna mea,
În necađulă teă, într'adins!..
(Adică: Într'adins, ca să'ți faci ție în necađă!..)

Cântecul punții din Narta.

Eraă trei meșteri lăudați (adică: renumiți);
Și căteși trei eraă frați,
În meseria (lor) mult învățați;
Și căteși trei eraă însurați.
De multă meșteri ce eraă,
La toți li se auđea nume-le.
(Adică: toți îi cunosceaă).
Câte lucruri grele erau,
Ei puteaă să le faci (să le construésca).
Un om veni de'i chiămă,
Că împăratul îi strigă (adică: îi cerea).
Și plecară împreună,
Tótă nóptea umblară pe lună.
La 'mpăratulă se 'nchinară.
Și cu dor mare 'l întrebară:
— „Ce ne ordonă?
„Noi suntemă ómenă sclavi ai tăi!“
— „Eu am auđit de voi
„Că sunteți meșteri nevoiă mare.
„De la mine ce cereți,
„Punte 'n Narta (ca) să'mă redicați?
„Însă dacă nu puteți să uă redicați,
„Să știți, că vii nu scăpați“.

*) După ortografia manuscrisului remasă după Obedenară.

— „Dómne, te pälăcársimű,
 „Treĩ dñle s' nē minduimű!“
 După çì 'și se minduiră,
 L'amirou-lu apândisiră:
 — „Puntea aestă s' uă adărămű,
 Șepte añi chirò căftămű;
 „Içi s' hibă și s' lipsescă,
 „Amirăllia s' hărgiuescă.
 „Noĩ, sclavhĩ a tēĩ carĩ himű,
 „Daűe sbóră va sē'ĩ grimű:
 „S' nu n'alăși tea s' nē jilimű,
 „Tu xénea aestă iu himű.
 „Fumeĩ-le vremű s' n'adduțemű,
 „Pi ningă noĩ s' nē le avemű“.
 — „Tóte aiste çì căftatű,
 „Ieű vē le daű cu giuratű.
 „Punte sănētósē voű,
 „Cō vē talliű treĩ-li ca oĩ!“

* * *

Se sculară, ș'amintreĩ
 S' dusseră s' llié a lor fumellĩ.
 Fumeĩ-le lē eră di Nănta,
 Le luară s' le ducă 'n Narta.
 Fumeĩ-le lē eră dit munte,
 Le dusseră 'n Narta la punte.
 Ș'ahurhiră di lucră;
 Loc-lu a punti-llicĩ 'ndrigea,
 Thiméli-le le săpă,
 Chiețri-le le arădăpsea.
 Tótă dñua çì lucră,
 Apa nóptea lē uă necă.
 Șesse añi ma 'și se curmă,
 Ș' puntea nu lē s'adără.
 Ma' 'și ședea s' se minduia
 Ș' cu lăcrēmĩ lăĩ plăngea,
 Cō chiroű-lu s'approuchia,
 Ș' puntea nu lē s'adără.

* * *

Ună dñuă, de dimnēța,
 Măi-mar-lu cându 'și lă fața,
 Iu s' primnă pi tu ubor,
 Viđu pulliű asburător.
 Pui-lű acló iu 'și asburá,
 Pi lumăchĩ se discurmă;
 Pi măi-mar-lu ma' 'și muntrea,
 Ș' cu dor mare piridă;
 A măi-mar-lui m'a 'lĩ dñcea:
 — „Măi-mare, s' nu te jilescĩ;
 „Ma s' vreĩ lucru s' bitisescĩ,

— „Dómne, ne rugămŭ de tine,
 „Trei ñille sĕ cugetămŭ!“
 După ce cugetarĕ,
 Împĕratu-luĭ respunserĕ:
 — „Puntea asta (ca) sĕ uĕ redicĕmŭ,
 „Sĕpte anni termenŭ ceremŭ;
 „Ce o fi de lipsĕ,
 „Împĕrĕția sĕ facĕ spese-le.
 „Noĭ, sclavi ai teĭ ce suntemŭ,
 „Douĕ vorbe o se'ŭi grĕimŭ:
 „Sĕ nu ne lași sĕ ne jelimŭ,
 „(Adicĕ: fĕ astfe-lŭ, ca sĕ n'avemŭ sĕ ne plĕngemŭ.)
 „In strĕinĕtatea asta unde suntemŭ.
 „Familie-le vremŭ sĕ ni le adducemŭ,
 „(Pentru ca) pe lĭngĕ noĭ sĕ ni le avemŭ“.
 — „Tóte astea ce cerurĕŭi,
 „Eŭ vi le daŭ cu jurĕmĭntŭ.
 „Punte sĕnĕtósĕ voĭŭ,
 „Cő (de unde nu) vĕ taĭŭ (pe) cĕteși trei ca (pe) oĭ!“

Se scularĕ, și cĕteși trei^{* * *}
 Se dusserĕ sĕși iĕ familie-le.
 Familie-le le erau din Nĕnta,
 Le luarĕ sĕ le ducĕ 'n Narta.
 Familie-le le erau de la munte,
 Le duserĕ 'n Narta la punte.
 Și 'ncepurĕ sĕ lucrede;
 Locul punții preparĕŭ,
 Temelie-le le sĕpau,
 Pietri-le le rĕnduiau.
 Tótĕ ñiŭa ce lucrau,
 Apa nóptea le uĕ 'necĕ.
 Șesse anni se totŭ osteneaŭ,
 Și puntea nu li se redicĕ.
 Tot ședeau și cugetau
 Și cu lacrĕmi negre plĕngeau,
 Cő termenulŭ se appropia,
 Și puntea nu li se redicĕ.

Într'ua ñi, de diminĕțĕ,^{* * *}
 Mãi mare-le (meșter) când își spellĕ faça,
 Unde se plimbĕ prin curte,
 Veđŭ (uĕ) passere sburĕtore.
 Passerea, acolo (de) unde sburĕ,
 Pe ramurĭ (se puse sĕ) se odinĕscĕ;
 La mãi mare-le se totŭ uĭtĕ,
 Și cu dor mare ciripia;
 Mãi mare-luĭ tot ŭ ñicea:
 — „Mãi mare, sĕ nu te jelescĭ;
 „Însĕ dacĕ vrei sĕ terminĭ lucrarea,

„Mic-lui frate n'vesta s' luați
 „Tu thiméllie s'ua băgați
 „În vchie, 'n vchie s'ua anvéliți
 „Jéle ș' mîlă s' nu muntriți“.
 Măi-mar-lu cându 'și avdea
 Pu-lu aeste ți 'lî dîcea,
 Dit hicate suschiră,
 Inima 'lî se dimică,
 Di multu ți avea mare dor
 Pi ațea cama mică nor.
 Năssă 'și avea un mic nat,
 Pi ciciore ni-'mprustat;
 De mă-sa nu s' dispărtea;
 Costantin își lu ellimă.
 Măi-mar-lu 'și se minduia
 Și multu arău illi vhinea.
 Tu margine, s' mindui
 Cō Dumniqē' ași ursi:
 Puntea aistă tea s' s'adară,
 Lipsea nor ma' mică s' móră.
 A casă iel dimândō
 Prânđu bun lē s'adărō;
 Nor ma' mică sē'și se 'ndrēgă
 Prânđu cu iea sē s' pitrēcă.
 Măi-mar-lu ți dimândō,
 Nor ma' mica 'și l'ascultō.
 Costantin-lu 'și lu sculō,
 D'iu durmia, 'și lu dișteptō,
 De țită 'și lu suturō,
 Ș' 'napoi pi somnu 'l băgō.
 S'adărō, s'armătuși,
 La punte s' ducă 'nchisi.
 Cu mare harauă eră,
 Prânđu cându 'și lu duțea.
 Ma la punte când agiumse,
 A masturi-lor iea lē dîsse:
 — „Voi, masturi, ah! voi mărați,
 „Cu 'mbăretă ți lucrați!
 „Iu e puntea ți adăratū?
 „Séss' aňi întregi ți lucratū?..“
 — „Dómnă, ș' noi nē ciudisimū;
 „Puntea de-anda uă ahurhimmū
 Dîuă ș' nópte toți lucrămū,
 „Ș' nu putemū tea s'ua 'mprustămū.
 „Măi-mar-lu nē dimândō,
 „Ș' cu giurat nē sprigiurō,

„(Pe) nevêșta frate-luî (ăl) mic s'ua luaiți,
 „În temelii suă puneți,
 „Iute, iute s'ua înveliți (*Adică*: acoperiți).
 „(La) jéle și milă sê nu luaiți séma!..“
 Maî mare-le când auđia,
 Astea ce passerea îi đicea,
 Din ficați suspinâ,
 Inima i se fêrmâ,
 De multú ce avea mare dor
 Pentru cumnată sa a maî mică.
 Dînsa avea un copilú mic,
 Pe picióre ne-redicat;
 (*Adică*: care nu umblâ âncă);
 (Care) de mă-sa nu se despărțea;
 Costantinú il chiâmâ.
 Maî mare-le sta pe cugete
 Și multú reú îi venia.
 La urmă, cugetó
 Có Dumneđeú așiâ ordonase:
 Puntea asta ca sê se redice,
 Lipsia ca cumnata a maî mică sê mórâ.
 A casă el commandó
 Prândú bun (de) li se făcú;
 Cumnata a maî mică sê se prepare,
 (Și) prândul prin ea sê se trimiță.
 Maî mare-le (ceea) ce commandó,
 Cumnata a maî mică l'ascultó.
 (Pe) Costantin și'l sculó,
 (*Adică*: 'l luó în brațe),
 De unde dormia, îl deșteptó,
 De țită și'l săturó,
 Și iér pe somn îl puse.
 (*Adică*: și'l adormi din nou).
 Se 'mbrăcó, se preparó,
 La punte ca sê se ducâ plecó.
 Cu mare bucuriâ erâ,
 Prândul când îl ducea.
 Însă la punte când ajunse,
 Meșteri-lor ea le đisse:
 — „Voî, meșteri, ah! voî sermanî,
 „(S'aveți) parte (de) ce lucrați!
 „Unde e puntea ce redicarăți?
 „Șesse annî întregi, ce lucrarăți?..“
 „Dómnâ, și noi ne mirâmú;
 „Puntea de când uâ 'ncepurâmú,
 „Điúâ și nóptea toți lucrâmú,
 „Și nu putemú sê uâ redicâmú.
 „Maî mare-le ne ordonó,
 „Și cu jurâmintú ne puse sê jurâmú,

„Astădî prânđu caî s'adducă,
 „S' nu'l alăssămü tea sê'sî fugă;
 „Ma 'n thimellie sê'l bågămü,
 „Puntea s' putemü s'uă adărămü!“
 Iea, laia, nu'sî se duchia
 Masturî-lli çî lli sburâ.
 Pi bărbat-su ma' 'şî muntrea,
 Şi 'l vedea cõ tot plânga.
 Cu dor mare lu întribâ,
 Căt vedea cõ läcrëmâ:
 „Vrut-lu a mieü gione bărbatü,
 „Voiü s' mi spunî 'ndreptu ş' curatü,
 „Ti çî plângi ş' läcrëmedî?
 „Spune 'ndreptü aşî 'mi bănedî!..“
 — „Vrută, suschirarea a mea
 „Nu iéste ti altü çî-va;
 „'Mi căçü 'nel-lu, vruta a mea,
 „Tu aça grópâ, ş' treçi di 'l llié!..“
 Tu grópâ nëssâ 'şî întrõ,
 Cum bărbat-sü 'lli dimândõ.
 Ahurhî 'nel-lu sê'l caftă,
 Fõr' sê scibă çî va s' pată.
 Masturî-lli 'şî se hiunusiră
 Cu vhië ş' fõrâ de milă.
 Tu thimellü uă arucutiră,
 Ş' cu chietri uă stismusiră.
 Iea, laia, ma'lë strigă
 Ş' cu milă illi pälăcârsea;
 Cărni-le 'şî le dipirâ,
 Perî-lli din cap 'şî lli arupea;
 De cât vîr-'nu nu uă avçea,
 Bõçea lliéi nu s'ascultâ!
 Iéra nëssâ lë dîçea
 Ş' cât putea 'llî pälăcârsea:
 — „Voi, masturî, ah! voi măraţi,
 „Pi un graiü s' m'ascultaţi,
 „Va s' vë dîc nînga 'nă örâ:
 „Tîta s' mi alăssaţi 'nafõrâ,
 „Nat-lu de fõme s' nu'mî mórâ.
 „Ia pitrçeçî sê'mî l'adducă
 „Tea sê'l bag pi tîta s' sugă.
 „Cõ e mic şî ne-criscut,
 „Ne-'mprustat, multu minut!..
 „Cum trémbur, mine mărata,
 „S' trémburâ ş' puntea de Narta!
 „Cătî callëtorî va sê'sî trecă
 „Cama mulţi-llî sê'sî se necă!
 „Cătî perî în cap mine 'mî am,
 „Ahâti ómeñî s' necă tr' an!..“

„(Co) astăzi, prânzului cine l'o aduce,
 „Să nu'l lăssăm să plece;
 „Ci în temeliă s'î punem,
 „Puntea (ca) să putem s'ua redicăm!“
 Ea, bieta, nu pricepea
 Ce i diceau meşterii.
 La bărbatu-seu se uită mereu,
 Şi 'l vedea cō tot plângea.
 Cu dor mare 'l întrebă:
 Cât vedea cō lăcrēmă:
 — „Iubitul meu june bărbat,
 „Voi s'î spu drept şi curat,
 „De ce plângi şi lăcrēmeđi?
 „Spune drept, aşi să trāiesc!..“
 — „Iubito, suspinul meu
 „Nu este pentru alt ce-va;
 „Îmi căđu inelul, iubita mea,
 „În grōpa aceea, şi treci de'l ié!..!“
 În grōpă dînsa intrō,
 Cum bărbatu seu îi commandō,
 Începū inelul s'î caute,
 Fōră se sciă ce o s'î pață.
 Meşterii se răpediră
 Iute şi fōră de milă.
 În temeliă uă rostogoliră
 Şi cu pietre uă 'ncongiurară.
 Ea, sermana, le totū strigă
 Şi cu milă se rugă de ei;
 Cārnuri-le şi le sfāşiă,
 Perii din cap 'şi'i rupea (smulgea);
 De cât nimeni nu o auđia,
 Vocea ei nu se ascultă!
 Ieră dînsa le dicea,
 Şi cât putea se rugă de ei;
 — „Voi, meşteri, ah! voi sermani,
 „(Numai) uă vorbă s'î ascultați;
 „O s'î v' dic āncă uă dată,
 „Ţița s'î lāssați afară.
 „Cōpilulū de fōme s'î nu'mi mōră.
 „Ia trimeteți se mi'l adducă,
 „Ca s'î pu la țița s'î sugă.
 „Cō e micū şi ne-crescutū,
 „Ne-redicat (pe piciōre), fōrte meruntū!..
 „Cum tremur eū, sermana (de) mine,
 „S'î tremure şi puntea din Narta!
 „(Din) cāti cālētōri orū trece,
 „Aī mai mulți s'î se 'nnece!
 „Cāti perī în cap am eū,
 „Atāti ōmeni s'î se 'nnece 'ntr'un an!..“

Cum va fi ajunsă legenda „mesterului Manole“ din Carpați la Pindu? Său căntarea mielului („Unde-ai fostú mielule?“ „La pășune, domnule!“ etc.), carea în Transilvania o cântă copiii prin tóte satele, dela Mureșú și Oltú la Dună și la Mare? Ori calea înversă de acolo încóce? Cându și pricine, după đisa poporului „preste șepte țeri și nóue mări“ Eată unú câmpú deschisú și fórté mulțemitoriú pentru istoric și filologii nostri! Și după acéstă frumósă auroră sperámú că nu va mai fi departe nici sórele, carele se facă lumină și asupra acestei părți a istoriei poporului nostru!

Unú însemnatú pasú spre ținta acéstă este și publicațiunea de față, ce ne face cunoscuți cu credințele, cu moravurile, cu limba fraților nostri de pe sub munții Pindului, alú cărorú numerú apropiá de 1 millionú.

Și decă și noi ne vomú înteresa de frații nostri din Macedonia, precum frații de preste Carpați de multú se intereséză de ei și đi de đi 'i punú cu dênșii la mésa cea plină a șcólelorú și tuturorú institutelorú lorú culturale, putemú fi siguri, că đi de đi va cresce și interesarea lorú de noi și iubirea lorú spre noi. Și decă șcólele și institutele lorú vorú progressá în modulú începutú, atuncí consciința lorú națională se va desceptá totú mai multú, și la momelele, ce li se facú acuși dintr'o parte, acuși dintr'alta, ca se abđică de naționalitatea lorú, va respunde întregú poporulú cu cuvintele unei fete din aceste poesii, pre carea va se o cumpere unú străinú ca unú banú mare de aurú, eară ea îi respunde: „Si cu oculi nu-'l muntrescu, ca hiliá di Arumánú*) ci escu“! (Și nici cu ochii nu me uitá la elú, ca fiică de Románú, ce sum!)

Și decă după tipărirea cărțilorú bisericesci și scolare în dialectulú lorú le va succede a-și înfința și episcopiá națională

*) Este de însemnatú, că frații nostri din Macedonia se numescú Arumánú sau Armánú, și totú asemenea și frații Reto-Románú din Svițera. A se vedé articolulú: „Rhaeto-Románú“ din fóia acéstă, de P. Broșténú.

și a-și formă unŭ clerŭ naționalŭ; și decă institutele superiŭre din România vorŭ deveni, precum promitu, centre de cultură pentru orientulŭ europeanŭ, și sigurŭ nu în ultima liniă și pentru dênșii: atunci totŭ mai multŭ va deveni realitate cuvântulŭ, ce l'a pronunțiatŭ Academia română, că unitatea limbei va produce și unitatea culturei poporului nostru.

Z. Boiu.

AMOSŬ COMENIUS.

La 28 Martiu a. c. se vorŭ împlini 300 de ani, decândŭ a vêdutŭ lumina ȝilei unulŭ dintre cei mai de frunte pedagogi ai tuturorŭ timpurilorŭ: *Amosŭ Comenius*. Este cunoscutŭ, că din acestŭ incidentŭ s'a pornitŭ aprŭpe în tŭte țerile europene o viuă mișcare, care are de scopŭ sêrbarea în modŭ demnŭ a numitei ȝile; și cu deosebire în Germania, leagănulŭ pedagogiei moderne, vorŭ avé locŭ frumoșe sêrbări. În orașulŭ Mŭnster s'a formatŭ sub presidenția Dr. Iosifŭ Keller anume unŭ comitetŭ, carele se facă pregătirile de lipsă, spre a se serbă cu pompa cuvenită memoria aceluï mare bărbatŭ, carele inspiratŭ de binele și progresulŭ omenimei, a jertfitŭ întrégă viêta sea educațiunei publice, desvoltândŭ pe acestŭ terenŭ o imensă activitate și obținêndŭ rezultatele cele mai strălucite.

De aceea credemŭ a nu fi fără interesŭ pentru onoratulŭ publicŭ cetitoriu alŭ organului stimatei nôstre Asociațiunii, decă în cele următŭre ne vomŭ nesui a releva unele momente mai însemnate din viêta cea multŭ agitată a lui Comenius, arêtândŭ totŭ odata și principiile fundamentale ale sistemului sêu pedagogicŭ.

Ioanŭ Amosŭ *Comenius*, după numele de familiă: *Komensky*, s'a născutŭ la anulŭ 1592 în *Comna* (Moravia). Dedicându-se încă de timpuriu spinŭșei cariere de învêțatorŭ, elŭ deveni mai ântâiŭ rectorŭ în Prerau, ear' după doi ani

predicatoră evanghelică în Fulneck (Boemia). În această funcție se afla, când la anul 1618 izbucni acel război înfricoșat și resbelu religios, care dură 30 de ani, prefăcându în toată Germania într-o pustietate. Nu e deci mirare, decât Amos Comenius, în vitrijele împregiurării, între cari trebuî să petrecă cei mai frumoși ani ai vieții sale, a fost silit să se refugie la erumperea ostilităților dintr'un loc într'altul, mereu conturbat fiind în grandioasa sa operă de cultivarea și luminarea tinerimei. Mai întâi el află adăpostu susu la munte, în sinul familiei unui nobil, unde se ocupă cu creșterea copiilor acestuia, continuându totodată cu mare zel arangierea și edarea valoroselor sale cărți didactice. Dar în acest loc nu putu zăbovi timp mai îndelungat. Căci introducându-se în Boemia cu forța biserica romano-cat., la 30,000 locuitori luterani și preste 500 nobili fură nevoiți să părăsiasă patria. Comenius de asemenea a trebuit să pribegescă, perzându cu acea ocaziune totu avutul său. Trezându în Polonia, aci i se concredă conducerea unei școle în orașul Lissa; ear' la 1632 fu onoratu de credincioșii săi cu alegerea de episcop al așa numitei frății (Brüdergemeinde).

Se țice de comună, că „inter arma silent musae“. De aceea ne cuprinde mirare când vedem, cum neobositul apostol al culturii în mijlocul celor mai sângerose lupte, în bubuitul tunurilor și nici un momentu sigur de viață, totuși mai află timp și liniștea sufletescă recerută pentru compunerea unor scrieri de așa înaltă valoare. Căci în acestu timp apare „*Ianua reserata*“, dora celu mai de frunte op al lui Comenius, destinat a deschide ușa la învățarea limbilor. Unu evenimentu literar acesta de prima ordine, — dovadă traducerea grabnică a cărții în 11 limbi europene, apoi în cea turcescă, arabică și persică. Prin publicarea acesta Comenius își întemeiaz reputațiunea sa pedagogică, și renumele lui creștea pe țice ce merge. O urmare firească, că din toate părțile primii cele mai onorifice invitări, fiindu chematu în Svedia, Angliera, Francia și Ungaria.

Întocmindu în decursu de patru ani organizațiunea școlilor din Svedia conformu lumenatoru sale principii, Comenius se reîntorse la Lissa. Dar în curându urmă unei invitări a principelui Georgiu Rakoczi II. și se duse la Sárospatak, unde asemenea petrecu patru ani (1650—54), dezvoltându ca pretutindî cea mai salutară activitate în favorul instruciunii publice. În timpulă acesta scrise unu altu renumitu opă alu său, așa numitul „*Orbis pictus*“, apărutu în tiparu la Nürnberg (1657), remarcabilu din cauză că e cea dintâiu carte cu ilustrațiuni pentru copii. Ideile sale de metodică generală Comenius le-a eternisatu în „*Didactica magna*“. Acesta, după-cum însuși numele indică, este o didactică completă, în dimensiuni mari și geniale. Însemnămă aci cu plăcere, că opulă în cestiune este tradusă în limba română de Dr. *Petru Gârboviceanu*, profesorul în București, și a fostu publicatū în revista pedagogică „Lumină pentru toți“.

Fiindu la 1656 Lissa distrusă de cătră Poloni, Comenius perdū din nou întrégă averea sea și ajunse astfel, deja înaintatū în vîrstă, într'o stare deplorabilă; decî din nou fū constrinsu a pleca la drumu. Mai ântâiu merse la Silesia, apoi la Brandenburg; de aci trecu la Stettin, Hamburg și în cele din urmă la Amsterdam, unde în casa unui mecenate, Ludovic de Geer și eređii aceluia, cari multu îlă prețuiaū, petrecu în pace ultimele ęile ale furtunosei sale vieți. Departe de patriă, elū muri la anulū 1671.

Amosū Comenius este unu tipū alū suferințelorū. Dar deși în continuū persecutatū de crâncenulū răsboiū îndelungatū, elū nici cându nu și-a perduto curagiulū, n'a desperatū; ci modelū de tărie creștină, elū în totū loculū a luptatū cu unū admirabilū entuziasmū pentru realizarea sublimulū scopū, ce urmăria: *educațiunea tinerimei pentru unū viitorū mai fericitū*.

Măreța idee, ce ca unū firū roșu trece prin tôte scrierile lui Comenius, și transpiră din tôte faptele lui cele nobile

și pline de abnegațiune, a fost *fericirea neamului omnescu prin educațiune, și în educațiune prin învățământul raționalu, metodicu*. Dușmanu neîmpăcatu alu studiarei sciințelor naturale din carte séu din chipuri, fără a se țin contu de prototipurile naturei înseși, elu đice la învățarea sciințelor: „*Totulu este a se presenta sensuriloru, intuițiunea e dovada*“. Eată dar, că Amosu Comenius este celu dintăiu, carele cu mare efectu a profesatu *principiulu intuițiunei*, atătu de multu accentuatu în pedagogia scientifică din timpurile mai recente.

Învățarea în genere Comenius o consideră ca unu mijlocu pentru *înălțarea morală*, care mai multu valoréză decâtu ori-ce erudițiune. „În totu loculū suntu a se cultiva virtuțile cardinale: prudența, dreptatea, îndestulirea cu puținū și tăria voinței, și încă din bună vreme, până-ce nu aū începutu să crească viciile. Și fiindcă virtutea se învață prin sevêșirea faptelorū bune, părinții și învățatorii preste totu trebuie să premérgă elevilorū lorū cu esemplu bunū, ferindu-ī ca de focu de societățile cele rele și ținându-ī în strictă disciplină“. De ce mare importanță este *disciplina* în sistemulū educațiunei, rezultă din cuvintele lui Comenius: „*O școlă fără disciplină e ca o moră fără apă*“. Ce asemênare simplă și totuși atătu de potrivită! „Dar disciplina“, continuă elu, „nu e permisū să degenezeze, ci ea se fiă unu faptu alu iubirei și înțelepciunei, animându pre elevū la împlinirea *voluntară* a datorințelorū sale și astfelū înlăturându nuiua din școlă. *Disciplina* și întregū *învățământulū* trebuie să fiă aduncū pētrunse de *spiritu creștinescu*, îndrumându pre elevū la destinațiunea ultimă, care este fericirea eternă“.

Însemnătatea *limbilorū*, alu cărorū studiū, și cu deosebire alu celei latine, era pe atunci aprópe suma a totu învățământulū, Comenius ni-o arată prin următoarele cuvinte: „Limbile suntu a se cultiva dreptu mijlocu pentru câștigarea și comunicarea culturei, și anume ântăiu cele trebuincióse, spre a nu se răpi timpulū destinatū pentru alte lucruri importante.

Prin urmare *limba maternă trebuie învățată mai întâi*. Precum această, așa și orî-care altă limbă e a se studia mai mult prin întrebuițare decătă prin regule; ear manualele se corăspundă pe deplină gradului de desvoltare spirituală a elevilor“.

La învățarea *artiloră* se receră trei lucruri; 1) ună modelă seă idee, 2) o materie, căreia este a se da forma, și 3) instrumente. Lucrarea trebuie începută la elemente; mai întâi se consiste în imitarea de modeluri bune. Exemplulă premerge, regula urmăză.

Precum se vede din cele expuse până aci, Amosă Comenius a avută, ca puțină alții, o privire adăncă în natură și în împregiurările vieței omenesci. Întregă sistemulă lui pedagogică este basată pe sănătose principii; și ceea-ce contribue mai multă la rădicarea nimbului seă de mare pedagogă, este acea împregiurare, că lui i-a succesă a întroduce aceste principii în *pracsă*, — ună resultată, la care nu mulți pedagogi aă putută ajunge.

Amosă Comenius a esercitată asupra desvoltărei sciinței pedagogice o enormă influență. Adevărulă acestei aserțiunii îlă probăză mai presusă de tôte acea împregiurare, că toți pedagogii ulterioari de renume aă pășită mai multă seă mai puțină în urmele lui. Vomă amintă la acestă locă numai pre Englezulă Iohn Locke, pre Francezulă Rousseau, ear' dintre Germani par excellence pre Pestalozzi, apoi pre Herbart și pre Ziller, cari aă întemeiată cea mai nouă școlă pedagogică, — pe cale a cuceri lumea întregă.

Amosă Comenius prin meritele sale neperitore a dobândită cununa nemurirei. Numele lui totdeuna va ilustra în modă deosebită frumosă paginile istoriei pedagogiei și va fi rostită cu venerațiune din neamă în neamă. Decă nu numai pre elă și principiile lui cele sănătose, ci și pre sine înșiși se onorăză cei-ce onorăză memoria lui!

I. B. Boiu.

DIN CRONICA LUNARĂ.

(*Distincțiune*). Monarchul nostru a conferit ordinul „Coroană de feră” dlui Dr. Babeș, profesor universitar din Bucuresci.

Școala Carmen Sylva. Societatea doamnălor din Sinaia se ocupă cu lucrările preparative pentru a înființa acolo o școală de fete, care va purta numele „Carmen Sylva”.

(*Donațiuni*). Reposații membrii ai Asociațiunii *Simeon Mangiuca* din Oravița și Dr. *Ioan Moga* din Sibiu au lăsat pentru biblioteca Asociațiunii prețioase colecțiuni de cărți, cari au și ajuns la locul destinațiunii lor. Cele dintâi, preste 400 tomuri, cuprind cu deosebire scrieri istorice și filologice, ceste din urmă, preste 100 tomuri, cu deosebire medicinale.

Agricultorul *Ioan lui Nicolae Pridie* a donat 200 fl. v. a. „Societății” pentru cultura și literatura română din Bucovina.

(*Foia nouă*). *Studentii români dela universitatea din Cernăuți* au hotărât redactarea unei foi beletristice sub titlul „Încercări literare”. Foaia, care până acum sub titlul de „Tinerimea română” apărea litografată, în urma dorinței inteligenței române din Bucovina de ici înainte se tipărește și se edă în fasciculul lunar. Inregistrăm cu plăcere întreprinderea zeloșilor nostri studenți!

CONSEMNAREA

sumelor colectate în favorul școlii civile de fete a „Asociațiunii transilvane” prin dlă Partenie Cosma.

Teodor Drăghită, econ. în Tău 50 cr.; Nicolae Sêrbu, econ. în Poiana 1 fl. 50 cr.; I. Tomuța, econ. în Reghin; Stan Demetriu, econ. în Seini; Pavel Triponu, econ. în Iancalid câte 1 fl.; I. Selagianu, econ. în Botháza 2 fl.; Paraschiva Drăghici, económă în Hașag 50 cr.; Ioan Lintu, librar în Caransebeș 13 fl. 50 cr.; T. Muntenu, econ. în Drambar; V. Roșca, G. Muntenu, econom în Hening; Anna Sălcău, econ. în Mihalt; Reveica Runcanu, económă în Holdea; I. L., econ. în Reghin câte 1 fl.

Posta redacțiunii.

Pentru nepriimirea foiei ne rugăm a se adresa dd. abonenți la On. Comitetul al Asociațiunii. Reclamarile făcute până acum la redacție s'au transpus administratiiei, din partea căreia s'au dispus cele necesare.

Adresele ne rugăm a se scrie cetețu și cu aretarea și în limba maghiară a postei ultime.